

יסודות עירובי חצרות

שיעור תשיעי

איסור טלטול לדר עם הנכרי

מקורות

א. סא: במשנה עד סב. "ונכרי לא מוגר"

ב. ירושלמי פ"ו ה"א

ג. רש"י סב. ד"ה ר' אליעזר; שו"ת מהרי"ל סימן קנו

ד. רשב"א סה: ד"ה אמר ליה

ה. בית יוסף סימן שס"ו

ירושלמי פ"ו ה"א

חצר של עכו"ם כדיר וסוהר של בהמה. מתיבין רבנן לר' אליעזר בן יעקב אילו ישראל ובהמה שהיו דרים בחצר שמא אין הבהמה אוסרת כשם שהבהמה אוסרת כך העכו"ם אוסר מתיב ר' אליעזר בן יעקב לרבנן אילו ישראל ובהמה שהיו דרין בחצר מה הבהמה אוסרת כשם שאין הבהמה אוסרת כך העכו"ם אינו אוסר ר' יעקב בר אחא ר' יסא בשם ר' יוחנן הלכה כר' יוחנן בן נורי. ר' הושעיה בעי מה צריכה כהדא דתני ר' אליעזר בן יעקב אומר ברם כרבנן חלוקין על ר' יוחנן בן נורי.

שו"ת מהרי"ל סימן קנו

וטעמא נראה לי כדלעיל דיהבו ליה רבנן דין כרמלית כשיש שני יודים אוסרין זה על זה, דאפילו לטלטל בתוכה כלים ששבתו בתוכה טפי מארבע אמות אסרו כי היכי דליפוק ישראל ואל ילמוד ממעשיו.

רשב"א סה: ד"ה אמר ליה

אלו שני המעשים דחו אותם הגאונים ז"ל מהלכה לפי שלא נאמרו אלא לדעת ר' עקיבא דאמר רגל המותרת במקומה אוסרת שלא במקומה ואנן קיימא לן כרבנן דאמרי אינה אוסרת, אבל הראב"ד ז"ל כתב היאך אפשר שנדחה דברי רב ור' חייא בטענה זו דכיון דלא איפסיקא הילכתא ממש במקומה כרבנן דר' עקיבא היה בדין שאם היה מחלקותן דרבנן ור' עקיבא תלוי בדבר זה שנדחה דברי רבנן כיון דרב ור' חייא סוברין כר"ע, כ"ש עכשיו שלא נפסקה הלכה כן אלא שיש לקיים את שתייהם דקיימא לן כרבנן דר' עקיבא וקיימא לן כר' אליעזר בן יעקב ומיהו כי אמר ר' אליעזר בן יעקב עד שיהיו שני ישראלים אוסרים זה על זה, לאו לאפוקי שתי חצרות זו לפני זו מזו דהנהו ודאי אף על גב דאין אוסרין זה על זה לרבנן מ"מ שכיחי דדיירי ועכו"ם אוסר בחיצונה אבל לא בפנימית דחיצון הוא דקא גרים וכמו שכתבנו למעלה.

בית יוסף סימן שסו

וכתוב בשבלי הלקט (סי' צז) דהיכא שפטורים מלערב ויש שם גוים צריך עיון אם הם אוסרים עליהם עד כאן. ולי נראה דאין זה צריך לפנים דכיון שאין הישראלים צריכין לערב פשיטא דאין הגוי אוסר דהוה ליה יחיד במקום גוי.

המשנה בריש פרק שישי עוסקת באיסור על ישראל שגר בשכנות עם הנכרי באותה חצר להוציא חפצים מביתו לחצר:

הדר עם הנכרי בחצר, או עם מי שאינו מודה בעירוב - הרי זה אוסר עליו. רבי אליעזר בן יעקב אומר: לעולם אינו אוסר עד שיהיו שני ישראלים אוסרין זה על זה.

[סא]

במשנה מבואר שנחלקו ת"ק ור' אליעזר בן יעקב במעמד הדר עם הנכרי בחצר. לפי ת"ק, הנכרי 'אוסר' אף שדר עמו ישראל אחד, ואילו לפי ר' אליעזר בן יעקב, רק כאשר שני ישראלים דרים עם הנכרי בחצר, הנכרי 'אוסר'. אלא שמדברי המשנה לא מבואר די הצורך מהי משמעות העובדה שהנכרי 'אוסר'.

הירושלמי כותב בביאור מחלוקת התנאים:

חצר של עכו"ם כדיר וסוהר של בהמה. מתיבין רבנין לר' אליעזר בן יעקב: אילו ישראל ובהמה שהיו דרים בחצר, שמא אין הבהמה אוסרת?! כשם שהבהמה אוסרת כך העכו"ם אוסר. מתיב ר' אליעזר בן יעקב לרבנין: אילו ישראל ובהמה שהיו דרין בחצר, מה הבהמה אוסרת?! כשם שאין הבהמה אוסרת כך העכו"ם אינו אוסר.

[ירושלמי פ"ו ה"א]

לפי הירושלמי נראה שלכולי עלמא דירת הנכרי היא כדירת בהמה, אלא שנחלקו בשאלה מהי מעמד דירת בהמה בחצר. לפי ר' מאיר דירת בהמה אוסרת, ולכן גם דירת הגוי אוסרת. ר' אליעזר בן יעקב חולק וסובר שדירת בהמה אינה אוסרת בחצר, ולכן גם דירת הנכרי אינה אוסרת.

לפי זה יש להבין מדוע ר' אליעזר בן יעקב מודה שכאשר יש שני ישראלים בחצר עם הנכרי, דירתו אוסרת. הרב שאול ליברמן ביאר את הדברים כך:

ונראה שלפי שיטתם בטעם ר' אליעזר בן יעקב אין הגוי אוסר, משום שדירת הגוי היא כדיר וסוהר ממש, וכל מקום שאין צורך בעירוב, כגון שאין שם אלא ישראל אחד, אין דירת הגוי אוסרת עליו, אבל בזמן שיש שם שני ישראלים והם זקוקים לערב משום שאוסרין זה על זה, הרי רשות הגוי מעכבת עליהם מלערב, מפני שאין עירוב אלא שכל הרשויות מתערבות, וגוי אע"פ שאינו אוסר במקום שאין צורך בעירוב, מ"מ מעכב הוא את עירוב הרשויות, מפני שיש לו שותפות בהן.

[תוספתא כפשוטה פ"ה עמוד 405]

לדבריו, הסיבה שר' אליעזר בן יעקב סובר שבשני ישראלים הנכרי אוסר את הטלטול, היא כיוון שגדר התקנה הוא שדירת הנכרי מונעת מהישראלים את היכולת לערב. אך במידה ואין צורך בעירוב, למשל, כאשר בחצר גר ישראל יחיד, דירת הנכרי לא תאסור את הטלטול.

לעומת זאת, בדברי הבבלי, עולה שיטה שונה בהבנת יסוד איסור נכרי בחצר:

אלא דכולי עלמא דירת נכרי - לא שמה דירה, והכא בגזירה שמא ילמד ממעשיו קא מיפלגי, רבי אליעזר בן יעקב סבר: כיון דנכרי חשוד אשפיכות דמים, תרי דשכיחי דדיירי - גזרו בהו, חד לא שכיח - לא גזרו ביה רבנן. ורבי מאיר סבר: זמנין דמקרי ודייר.

[סב]

לדברי הבבלי, כולי עלמא מודים שלפי שורת הדין דירת נכרי אינה נחשבת כדירה לאסור את הטלטול. ממילא, הדר עם הנכרי בחצר רשאי היה מעיקר הדין לטלטל בחצר אף ללא עירוב, אלא שחכמים אסרו את הטלטול לדר עם הנכרי בחצר והתירו אותו רק על ידי שכירות, מחשש 'שמא ילמד ממעשיו'. הקושי הקיים בשכירות רשות הנכרי מחד, ואיסור הטלטול בחצר מאידך, עשויים להוביל את ישראל להימנע מלדור בשכנות עם הנכרי. התנאים במשנה נחלקו בשאלה מהו היקף התקנה, האם אפילו ישראל אחד שגר עם נכרי בחצר משותפת אסור בטלטול עד שישכור את רשות הנכרי, או שמא מקרה בו ישראל מתגורר לבדו עם נכרי אינו שכיח דיו, והגזירה קיימת רק במצב השכיח בו שני ישראלים גרים עם הנכרי.

מכל מקום, נראה שמעמד דירת הנכרי לאחר תקנת חכמים נותר עמום. האם דירת הנכרי נחשב כדירה, ומחמת כך נאסר הטלטול בחצר? או שמא אף לאחר התקנה דירת הנכרי אינה נחשבת כדירה, וחכמים הטילו איסור טלטול חיצוני אשר ניתן להתירו על ידי שכירות רשות הנכרי?

רש"י כתב:

ואוסר הנכרי על בתיהם והן אוסרין על בתי הנכרי מלהוציא לחצר, דשויהו רבנן לדירת נכרי דירה.

[רש"י סב. ד"ה ר' אליעזר]

מדברי רש"י עולה שלתקנת חכמים בעניין הדר עם הנכרי בחצר ישנם שני שלבים: א. הגדרת דירת הנכרי כדירה לעניין איסור טלטול. ב. היתר טלטול רק על ידי שכירות ולא על ידי עירוב או ביטול.

קשה למצוא ביטוי מובהק בראשונים לאופן השני שהעלנו בהבנת התקנה¹, אך בדברי המהרי"ל הדברים כתובים בפירושו:

וטעמא נראה לי כדלעיל דיהבו ליה רבנן דין כרמלית כשיש שני יודים אוסרין זה על זה, דאפילו לטלטל בתוכה כלים ששבתו בתוכה טפי מארבע אמות אסרו כי היכי דליפוק ישראל ואל ילמוד ממעשיו.

[שו"ת מהרי"ל קנו]

מדברי המהרי"ל יוצא אפוא שחכמים הגדירו את החצר המשותפת ככרמלית, ולכן, בניגוד לחצר שאינה מעורבת, אסור לטלטל חפצים אפילו בתוכה. נראה שתורף התקנה אינו נעוץ בהגדרת דירת הנכרי כדירה, אלא זהו איסור מחדש הנובע מהחשש שהישראל ילמד ממעשי הנכרי².

עניין נוסף שיש לדון בו בנוגע לתקנת הדר עם הנכרי, הוא גדר שני ישראלים בשיטת ר' אליעזר בן יעקב. כאמור ר' אליעזר בן יעקב סובר שנכרי אוסר רק כאשר דרים עמו בחצר שני ישראלים. לשונו של ר' אליעזר בן יעקב במשנה היא: "לעולם אינו אוסר עד שיהו שני ישראלים אוסרין זה על זה". הנימוק שהעלתה הגמרא לשיטתו הוא שמצב שבו ישראל יחיד דר עם הנכרי הוא מצב לא שכית. השאלה היא מה היחס בין שתי ההגדרות הללו: הדרישה לכך שהישראלים יאסרו זה על זה, וההגדרה שמגורי ישראל יחיד עם נכרי אינם שכיחים.

נראה שהשאלה הזו קשורה באופן הדוק לסוגיית הגמרא בדין ישראל ונכרי בחצר פנימית וחיצונית. בגמרא מבואר שהפסיקה במקרה בו בחצר הפנימית דרים ישראל ונכרי, ובחצר החיצונית דר ישראל יחיד, תלויה במחלוקת ר"ע וחכמים. לפי ר"ע, הסובר שרגל המותרת במקומה אוסרת שלא במקומה – יש לשכור מהנכרי את רשותו, ואילו לפי חכמים, הסוברים שרגל המותרת במקומה אינה אוסרת שלא במקומה – הטלטול מותר גם ללא שכירות. בדברי הראשונים אנו מוצאים מחלוקת בפסיקת ההלכה בעניין. הרשב"א ציין את עמדת הגאונים בעניין:

אלו שני המעשים דחו אותם הגאונים ז"ל מהלכה לפי שלא נאמרו אלא לדעת ר' עקיבא דאמר רגל המותרת במקומה אוסרת שלא במקומה ואנן קיימא לן כרבנן דאמרי אינה אוסרת.

[רשב"א סה: ד"ה אמר ליה]

שיטת הגאונים היא, כפשט דברי הגמרא, שכיוון שאנו פוסקים כחכמים דר' עקיבא, ממילא במקרה הנזכר אין צורך לשכור את רשות הנכרי. עמדתו של הראב"ד בעניין שונה:

אבל הראב"ד ז"ל כתב היאך אפשר שנדחה דברי רב ור' חייא בטענה זו... אלא שיש לקיים את שתייהם דקיימא לן כרבנן דר' עקיבא וקיימא לן כר' אליעזר בן יעקב ומיהו כי אמר ר'

¹ היה מי שרצה לדייק כך מלשון תוספות [סב. ד"ה ועכ"ס]. מדבריהם נראה שהצורך בנימוק הגמרא לייחודיות השכירות על פני העירוב והביטול צף רק כאשר הגמרא מסיקה שדירת הנכרי היא כדיר של בהמה. אך בשלב המוקדם בגמרא בו ההנחה היא שדירת הנכרי נחשבת דירה, ההבדל בין שכירות ובין עירוב וביטול ברור. ואם איתא, גם בשלב המאוחר בגמרא לא היה צורך בביאור נוסף להבדל בין שכירות לביטול, שכן גם לאחר התקנה דירת הנכרי נחשבת דירה. אך נראה שיש לדחות, שכן הצורך בביאור ההבדל בין שכירות ובין עירוב וביטול אכן עולה מעצם ההבנה שמעיקר הדין דירת נכרי אינה דירה, אך זה לכאורה לא מלמד דבר על מסקנת הגמרא. ייתכן שלמסקנה גדר התקנה הוא שדירת הנכרי נחשבת דירה.

² ייתכן שניתן לדייק באופן דומה מדברי בעל המאור [יט: מדפי הר"ף] בדין חצר פנימית וחיצונית: "ויל' משום דירת נכרי החמירו כר'ע גזיר' שמא ילמד ממעשיו אבל בעלמא לא ק"ל כר'ע". מבואר בדבריו שאף שבעלמא אנו פוסקים כחכמים שרגל המותרת במקומה אינה אוסרת שלא במקומה, כאשר מדובר בישראלים הדרים עם הנכרי בחצר החמירו לפסוק כר'ע שרגל המותרת במקומה אוסרת שלא במקומה. ניתן לראות בהחמרה זו ביטוי לכך שמדובר בגזירה חדשה ולא בהגדרת דירת הנכרי כדירה בלבד.

אליעזר בן יעקב עד שיהיו שני ישראלים אוסרים זה על זה, לאו לאפוקי שתי חצרות זו לפניו מזו דהנהו ודאי אף על גב דאין אוסרין זה על זה לרבנן מ"מ שכיחי דדיירי.

[שם]

הראב"ד חולק למעשה וסובר שאף לשיטת רבנן דר' עקיבא במקרה הנזכר יש צורך בשכירות מהנכרי. אף לשיטת חכמים, הישראלים אינם אוסרים זה על זה, אין זה מעכב את חלות התקנה. לדבריו, הגבלתו של ר' אליעזר בן יעקב אינה מבוססת על העובדה ששני הישראלים יאסרו זה על זה. הדרישה לשני ישראלים כתנאי סף לחלות התקנה אינה אלא אינדיקציה, כדברי הגמרא, לכך שמדובר במקרה שכיח. מגורים של ישראל יחיד עם הנכרי אינם שכיחים, וממילא לא גזרו עליהם. לכן, בכל מצב אחר בו המגורים עם הנכרי שכיחים, אין כל סיבה לומר שהתקנה אינה תקפה.³

הגאונים לעומת זאת סוברים שלפי ר' אליעזר בן יעקב איסור הישראלים זה לזה הוא תנאי בחלות התקנה. ייתכן שלשיטתם יש לומר שגדר התקנה הוא שדירת הנכרי רק מונעת את היכולת של הישראלים לערב זה עם זה. אך במקרה בו לא נדרש עירוב, כי הישראלים מותרים בטלטול, לכאורה אין כל משמעות לדירת הנכרי. זאת כמובן בניגוד לר' מאיר, הסובר שגם כאשר אין צורך בעירוב, דירת הנכרי אוסרת בטלטול עד שישכרו את רשותו.⁴

ביטוי מעשי לשאלה הזו הוא דין מחנה. המשנה [ז]. מורה שאחד הדברים שפטרו את השוהים במחנה הוא עירוב. הבית יוסף ציין לדברי שיבולי הלקט שהסתפק בדין השוהים במחנה יחד עם הנכרי, ותמה עליו:

וכתוב בשבלי הלקט (סי' צז) דהיכא שפטורים מלערב ויש שם גוים צריך עיון אם הם אוסרים עליהם עד כאן. ולי נראה דאין זה צריך לפניו דכיון שאין הישראלים צריכין לערב פשיטא דאין הגוי אוסר דהוה ליה יחיד במקום גוי.

[בית יוסף ש"ס"ו]

לדברי הבית יוסף, מכיוון שלהלכה אנשי המחנה אינם חייבים בעירוב, הם נידונים כיחיד במקום גוי לשיטת ר' אליעזר בן יעקב, ואינם חייבים לשכור את רשותו של הנכרי. ייתכן שהמחלוקת נוגעת ליחס בין שני הנימוקים לעמדת ר' אליעזר בן יעקב אשר דנו בו קודם. הבית יוסף סובר שגדר איסור הנכרי הוא שהוא מונע את הישראלים מלערב, ולכן, במחנה שאין חובה לערב אין משמעות לדירת הנכרי.⁵ ואילו שיבולי הלקט סובר שגדר איסור הנכרי נאמר במצב שכיח, ויש להסתפק האם המצב בו נכרי דר עם אנשי המחנה נחשב שכיח, וממילא יהיה עליהם לשכור את רשותו.⁶

בשיעור הבא נעסוק בעז"ה בדין שכירות מנכרי.

לתגובות והערות: איציק וולטרס

Itzikw7@gmail.com

³ כך נראה באופן פשוט מדברי הגמרא בסוגיית 'לחמן בר ריסתק' [סג:]. ואכן, הריטב"א [סה: ד"ה א"ל] הסיק שגדר דברי ר' אליעזר בן יעקב שנוי במחלוקת סוגיות. אך עיין בשפת אמת [סה: ד"ה והנה] שיישב באופן אחר את סתירת הסוגיות.

⁴ לפי ההסבר הזה יוצא שלמעשה, גדר התקנה בשיטת ר' אליעזר בבבלי ובירושלמי דומה.

⁵ השו"ע [שפ"ב ז'] פסק בדין החצר הפנימית והחיצונית לאיסור, ודלא כגאונים. אם כן, לכאורה ניתן היה לומר שהסיבה שהוא מתיר את הטלטול במחנה במקרה הזה, היא בגלל שלדבריו מדובר במצב לא שכיח, שלא גזרו בו חכמים. אלא שלא נראה שזו המשמעות הפשוטה של דבריו. ייתכן, שהסיבה שהמחבר פסק כאן כך היא כנימוק המובא לדבריו במשנה ברורה [שפ"ב סק"ח]: "דחשבינן כאלו כולם דרים בחצר החיצונה כיון שדריסת רגלם עליו ומצויים שם וגזרו בזה משום שמא ילמדו ממעשיו". ונראה שמקורו בדברי הרמב"ם [עירובין ב'יא] שביאר את הדין באופן דומה, ואכמ"ל.

⁶ כך הציג בעצי אלמוגים [שס"ו ג'] בפירושו השני. אלא שיש לעיין מלשון שיבולי הלקט [צח] במקום אחר: "ואם יש בחצר שני ישראלים חלוקין בדירון מתוך שאוסרין זה על זה גם הא"י אוסר עליהם וצריך לשכור רשותו". מפשט לשונו נראה שאיסור הישראלים זה לזה הוא תנאי לחלות התקנה. בפירושו הראשון העלה העצי אלמוגים את האפשרות שגדר היתר במחנה הוא כאילו ערב, ולכן במצב כזה אם היו מערבים הנכרי היה אוסר את העירוב ולכן הם חייבים לשכור את רשותו.